

بررسی پتانسیل‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسمی منطقه نمونه گردشگری بیستون با استفاده از تکنیک SWOT

مؤسسان انتظاری: استادیار ژئومورفولوژی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران*
یوسف آقایی‌پور: کارشناسی ارشد ژئومورفولوژی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

چکیده

امروزه صنعت گردشگری یکی از منابع مهم تولید درآمد، اشتغال و ایجاد زیرساخت‌ها برای رسیدن به توسعه پایدار است. منطقه بیستون یکی از مناطق زیبا و دیدنی استان کرمانشاه است که علی‌رغم وجود جاذبه‌های گردشگری فراوان فاقد امکانات و تسهیلات مناسب برای جذب گردشگران است. از آنجا که برای برنامه‌ریزی مناسب در زمینه گردشگری نیازمند شناخت قابلیت‌ها و محدودیت‌های منطقه هستیم، بنابراین، در این پژوهش سعی داریم که قابلیت‌ها و محدودیت‌های توسعه گردشگری در منطقه بیستون را شناسایی و ارائه راهبرها و استراتژی‌های مناسب جهت توسعه اکوتوریسم را مشخص نماییم. روش مورد استفاده در این پژوهش، روش توصیفی-تحلیلی است. به منظور جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز، از مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی اسناد و همچنین مطالعات میدانی شامل مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده و با توجه به اطلاعات به دست آمده به بررسی جاذبه‌ها، امکانات، خدمات و وضعیت کلی اکوتوریسم و ژئوتوریسم در منطقه اقدام شده است. در مرحله بعد، جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه راهبردها و استراتژی‌های توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم از روش SWOT استفاده شده است. یافته‌های تحقیق، نشان‌دهنده آن است که، منطقه بیستون توانایی‌های بالایی در زمینه اکوتوریسم و ژئوتوریسم دارد و وجود رودخانه گاماسیاب و سراب بیستون و نوزیوران و همچنین چشم‌انداز زیبای منطقه مهم‌ترین نقاط قوت منطقه هستند، ولی با کمبودهایی همچون عدم تبلیغات، نبود مکان‌های اقامتی و کمبود امکانات زیربنایی و رفاهی مواجه است.

واژه‌های کلیدی: گردشگری طبیعی، اکوتوریسم، ژئوتوریسم، بیستون، روش SWOT

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

توسعه صنعت گردشگری برای کشورهای در حال توسعه که با معضلاتی چون نرخ بیکاری بالا، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک محصولی مواجه اند، اهمیت فراوانی دارد (بدری، ۱۳۹۰، ۳۲). امروزه پدیده گردشگری، به لحاظ درآمدزایی فراوان آن، بسیاری از کشورهای جهان را بر آن داشته است که سرمایه گذاری بیشتری را به این بخش اختصاص دهند (Tremblay، ۲۰۰۶: ۳۴).

سازمان جهانی گردشگری (UNWTO) تعداد گردشگران را در سال ۲۰۰۰ نزدیک به ۷۰۰ میلیون نفر تخمین زده و پیش بینی می‌کند این تعداد در سال ۲۰۱۰ به یک میلیارد نفر و در سال ۲۰۲۰ به بیش از ۱.۶ میلیارد نفر در سال برسد علل این امر را افزایش جمعیت، افزایش سطح زندگی، طولانی شدن دوره استراحت و آسان تر شدن جابجایی ذکر کرده اند (سراقی، ۱۳۸۷: ۱۳۴).

بخش بسیار مهمی از فعالیت‌های جهانگردی در دنیا مبتنی بر بهره مند شدن از طبیعت است که امروز گردشگری طبیعی نام گرفته است. در فعالیت‌های مربوط به گردشگری طبیعی افراد یا گروه‌های جهانگرد با هدف بهره گیری از زیبایی‌های طبیعی و جلوه‌های حیرت انگیز خلقت، به رشته کوه‌های مرتفع، کوهستان‌ها، کوهپایه‌ها، جنگل‌ها، صحراها و دریا‌های عمیق سفر می‌کنند (تقوایی، ۱۳۹۰: ۱۰۱). اگر چه ایران از نظر وجود کانون‌های فرهنگی و تاریخی در زمره ده کشور اول دنیا محسوب شده است اما باید به خاطر داشت که ویژگی‌های سرزمینی

آن نیز دارای جاذبه‌های فراوانی است به نحوی که نمی‌توان از اکوتوریسم و ژئوتوریسم آن به سادگی گذشت (نوجوان، ۱۳۸۸: ۴۸).

منطقه بیستون از جمله مناطقی است که دارای قابلیت‌های اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی زیادی است که در صورت برنامه ریزی مناسب جهت استفاده از این قابلیت‌ها می‌تواند رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی این منطقه را فراهم کند، اما این منطقه فاقد امکانات رفاهی و نیز تبلیغات مناسب به منظور جذب گردشگران است.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

امروزه صنعت گردشگری در دنیا رونق فراوانی پیدا کرده تا جایی که بسیاری از کشورهای در حال توسعه و دارای منابع درآمدی کم توانسته اند از این طریق بسیاری از شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی خود را به میزان بالایی ارتقاء داده و برای مشکلاتی همچون بیکاری، درآمد سرانه پائین، کمبود درآمدهای ارزی و مسائل فرهنگی همچون ذهنیت منفی نسبت به این مناطق، ناشناخته ماندن میراث فرهنگی آنان و... راه حل‌هایی پیدا کنند و بر آنها فائق آیند (کریم پناه، ۱۳۸۴: ۴۴). اما نکته ای که در این راستا باید همیشه مد نظر قرار گیرد، شناخت دقیق و علمی قابلیت‌ها و تنگناهای هر منطقه از کشور است که به واسطه آن بتوان با اتخاذ برنامه ریزی منسجم و مدیریت کارآمد به هدف مورد نظر نائل شد (موحد، ۱۳۸۹: ۸۷).

منطقه بیستون یکی از مناطق نمونه گردشگری در استان کرمانشاه است که قابلیت‌های بالایی در زمینه اکوتوریسم و ژئوتوریسم دارد که کمتر شناخته شده

و میراث فرهنگی غنی برای توسعه اکوتوریسم مناسب است.

هونگ (۲۰۱۰) در مقاله ای به بررسی اکوتوریسم پارک ملی پنانگ با استفاده از روش SWOT پرداخته و عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی منطقه را مورد بررسی قرار داده است.

نوروزی (۱۳۸۳) در مقاله به ارزیابی توان محیطی برای توسعه توریسم در دهستان چغاخور پرداخته و به این نتیجه رسیده است که تمامی سطح منطقه از توان بالایی برای توسعه اکوتوریسم برخوردار است.

غازی (۱۳۹۰) به ارزیابی توانایی‌های ژئوتوریسمی پارک ملی کویر و امکان تبدیل آن به ژئوپارک با استفاده از روش SWOT پرداخته است و مدیریت مقتدرانه سازمان حفاظت محیط زیست در حفاظت پارک و احیای گونه‌های زیستی در معرض انقراض را بهترین راهبرد دانست.

مدیری (۱۳۸۹) در مطالعه اکوتوریسم منطقه ریجاب در استان کرمانشاه با استفاده از روش SWOT به این نتیجه رسیده است که نقاط قوت منطقه از نقاط ضعف آن بیشتر بوده و راهبردهای کلان منطقه باید بیشتر بر روی نقاط قوت منطقه کار کنند.

ابراهیم زاده (۱۳۹۰) در مقاله ای به بررسی گردشگری ورزشی در ارتفاعات پرآو - بیستون پرداخته و مناطق مستعد برای ورزش کوهنوردی را با تاکید بر استفاده از تابش خورشید برای فصول مختلف سال مکانیابی نموده است.

فتوحی (۱۳۹۱) در مقاله ای به ارزیابی توانمندیهای ژئومورفوتوریسمی منطقه بیستون با روش پراولونگ پرداخته است، نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد که منطقه توانایی ژئوتوریسمی بالایی دارد ولی مشکلاتی

است و هنوز نتوانسته از این توانایی‌ها به خوبی بهره برداری نماید. از جمله این پدیده‌ها می‌توان به منطقه محافظت شده و پارک جنگلی بیستون، پرتگاه گسلی کوه بیستون، رودخانه گاماسیاب و مئاندرهای آن، سراب بیستون و نوژیوران و غارهای طبیعی که در دوران پارینه سنگی محل سکونت انسانهای بوده اند، به عنوان ژئوسایت‌های دیرینه انسان شناسی اشاره نمود. از جمله اقدامات ضروری جهت گسترش و توسعه گردشگری، شناخت قابلیت‌ها و محدودیت‌های مناطق در زمینه توسعه گردشگری است، که در این پژوهش سعی نموده ایم با استفاده از مدل SWOT آنها را بررسی نماییم.

۱-۳- اهداف تحقیق

اهداف این پژوهش، بررسی و مطالعه منطقه بیستون برای شناسایی عوامل موثر بر اکوتوریسم و ژئوتوریسم منطقه با استفاده از روش SWOT و تعیین اولویت و میزان تاثیر آنها و همچنین ارائه راهبرد یا راهبردهای مناسب به منظور برنامه ریزی مناسب در زمینه توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم در منطقه بیستون است.

۱-۴- پیشینه تحقیق

تاکنون تحقیقات و مطالعات متعددی در زمینه اکوتوریسم و ژئوتوریسم در ایران و جهان انجام شده است از جمله می‌توان به مطالعه بانرجی (۲۰۱۰) اشاره کرد که در مقاله ای به شناسایی سایت‌های اکوتوریسم بالقوه با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی و سنجش از دور در جنگلهای میدناپور در غرب بنگال در هند پرداخته و عنوان کرده که بخش غربی منطقه به علت جنگل‌های سرسبز، حیات وحش

موجود منطقه مورد مطالعه در قالب یک جدول SWOT گردید و از گردشگران و مسئولین مرتبط با گردشگری نظرخواهی شد که با وزن دهی به معیارها، ماتریس SWOT را تکمیل، و اولویت‌ها مشخص گردید و در نهایت به ارائه راهبردها و استراتژی‌های مرتبط با توسعه اکوتوریسم منطقه پرداخته شد.

۱-۶-۱ تکنیک SWOT

تجزیه و تحلیل (SWOT) یک ابزار برنامه ریزی است که هدف آن شناسایی نقاط قوت و ضعف سازمان است و فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در محیط، که در ۱۹۸۰ به صورت عمومی در زمینه‌هایی مانند توسعه منطقه ای و برنامه ریزی شهری به کار گرفته شد. تجزیه و تحلیل SWOT به ما کمک می‌کند تا وضعیت کنونی را شناسایی و فشارهای قبل از انجام یک انتخاب را در نظر بگیریم (Liu, 2011, 2381). تکنیک یا ماتریس (SWOT) در مراحل گوناگون فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی از مرحله تحلیل وضعیت تا تدوین راهبرد موضوعیت دارد (گلکار ۱۳۸۵: ۳).

در این روش برای ساختن ماتریس تهدیدات، فرصت‌ها، ضعف‌ها و قوت‌ها باید چهار مرحله را طی کرد: تهیه فهرستی از نقاط قوت داخلی منطقه، تهیه فهرستی از نقاط ضعف داخلی منطقه، تهیه فهرستی از فرصت‌هایی که در محیط خارجی منطقه وجود دارد، تهیه فهرستی از تهدیدهای موجود در محیط خارجی منطقه. در نهایت جهت برطرف کردن یا کاهش نقاط ضعف و تهدیدها و بهبود نقاط قوت و فرصت‌های موجود در ارتباط با گسترش اکوتوریسم منطقه، راهبردها و استراتژی‌های توسعه گردشگری طبیعی با تلفیق عوامل داخلی و خارجی منطقه به این صورت تعیین شدند:

همچون عدم وجود برنامه ریزی مناسب و نبود امکانات زیربنایی و کمبود تبلیغات مهم ترین مسائلی است که باعث کند شدن توسعه گردشگری پایدار در منطقه شده است.

۵-۱-۵ سوال‌ها و فرضیه‌های تحقیق

پژوهش حاضر در پی دستیابی به پاسخ سوال‌های ذیل است؛

- قابلیت‌ها و محدودیت‌های توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم در منطقه بیستون کدام اند؟
- چه راهبردها و راهکارهایی برای توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم در منطقه بیستون وجود دارد؟

۱-۶-۲ روش تحقیق

روش مورد استفاده در این پژوهش، روش توصیفی-تحلیلی است. به منظور جمع آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز، از مطالعات کتابخانه ای، بررسی اسناد و همچنین مطالعات میدانی شامل مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده و با توجه به اطلاعات به دست آمده به بررسی جاذبه‌ها، امکانات، خدمات و وضعیت کلی اکوتوریسم و ژئوتوریسم در منطقه اقدام شده است. در مرحله بعد، جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه راهبردها و استراتژی‌های توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم از روش SWOT استفاده شده است که به این منظور، ابتدا با توجه به بررسی‌های صورت گرفته روی محیط داخلی و خارجی ناحیه، فهرستی از نقاط قوت و ضعف (عوامل داخلی) و فرصت‌ها و تهدیدهای (عوامل خارجی) منطقه مورد شناسایی قرار گرفت و سپس برای دستیابی به اهداف تحقیق اقدام به طراحی پرسشنامه براساس چارچوب نظری و وضع

۱. تلفیق نقاط قوت و فرصت (SO) ۲. تلفیق نقاط ضعف و تهدید (WT) (جدول قوت و تهدید (ST) ۳. تلفیق نقاط ضعف و فرصت (WO) ۴. تلفیق نقاط ضعف و تهدید (WT) (جدول ۱).

جدول ۱: ماتریس SWOT و نحوه تعیین استراتژی‌ها

ماتریس SWOT		محیط داخلی	
		قوت‌ها S	ضعف‌ها W
محیط خارجی	فرصت‌ها O	راهبرد تهاجمی (SQ)	راهبرد بازنگری (WO)
	تهدیدها T	راهبرد تنوع (ST)	راهبرد تدافعی (WT)

۷-۱ منطقه مورد مطالعه

سمت غرب به شهرستان کرمانشاه منتهی می‌شود. بیستون در مختصات جغرافیایی 34° و $15'$ تا 34° و $34'$ عرض شمالی و 47° و $14'$ تا 47° و $37'$ طول شرقی واقع شده است (شکل ۱).

منطقه بیستون با وسعت 572.6 کیلومترمربع در جنوب شرق استان کرمانشاه واقع شده است و از نظر تقسیمات سیاسی در شهرستان هرسین قرار دارد که از سمت شرق و شمال به شهرستان صحنه و از

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی منطقه بیستون ترسیم: نگارندگان

شمال منطقه و کم ارتفاع ترین نقطه با 1263 متر ارتفاع در نقطه خروجی حوزه در غرب آن قرار دارد

بیستون در زون زاگرس رورانده یا مرتفع واقع شده است که مرتفع ترین نقطه آن با 3208 متر ارتفاع در

رودخانه گاماسیاب: از دیگر جاذبه‌های طبیعی منطقه رودخانه گاماسیاب و پادگانه آبرفتی آن است که از داخل دشت بیستون می‌گذرد و همین عامل باعث تشکیل مئاندر در رودخانه شده است که زیبایی خاصی دارد و می‌تواند گردشگران زیادی را جذب کند.

کوه بیستون: این کوه که شهر بیستون در دامنه آن شکل گرفته است و همچنین باعث تشکیل جاذبه‌های طبیعی منطقه همانند سراب بیستون و غارهای موجود در منطقه شده است، از قابلیت‌های اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی بالایی برخوردار است. از جمله جاذبه‌های کوه‌های منطقه می‌توان گردشگری ورزشی شامل کوهنوردی، صخره نوردی و کایت سواری، وجود اشکال کارستی مانند دولین، اووالا و لایپه در ارتفاعات منطقه برای مطالعات علمی و گردشگری ماجراجویانه و اعتدال آب و هوایی اشاره نمود. نکته دیگر اینکه آثار تاریخی منطقه بیستون نیز بر روی دیواره این کوه قرار دارد.

دشت بیستون: دشت بیستون از رسوبات کواترنری پوشیده شده است که باعث همین امر باعث وجود خاک حاصلخیز و کشاورزی و پوشش گیاهی مناسب در منطقه شده است. این دشت قابلیت جذب گردشگران در زمینه ژئوتوریسم را دارد. همچنین روستاهای زیادی در داخل این دشت قرار دارند که می‌توانند باعث جذب گردشگران روستایی گردد.

آثار تاریخی بیستون: در منطقه بیستون آثار تاریخی فراوانی وجود دارد که در اینجا به تعدادی از آنها اشاره می‌شود. کتیبه بیستون، مجسمه هرکول، کاخ انوشیروان، فرهاد تراش، تخت شیرین که مربوط به دوره قبل از اسلام است و کاروانسرای شاه عباسی،

و رودخانه گاماسیاب مهمترین رودخانه منطقه است. منطقه بیستون یکی از مناطق نمونه گردشگری استان کرمانشاه است، که دارای جاذبه‌های طبیعی و تاریخی فراوانی است که از جمله جاذبه‌های طبیعی می‌توان به موارد زیر اشاره نمود.

سراب بیستون: سراب بیستون که یک چشمه کارستی است یکی از مهم ترین جاذبه‌های اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی منطقه محسوب می‌شود و در ارتفاع ۱۳۲۰ متری از سطح دریا که در نزدیکی شهر بیستون قرار دارد.

منطقه محافظت شده بیستون: از دیگر جاذبه‌های طبیعی در بیستون منطقه محافظت شده بیستون با مساحت ۵۳۸۰۰ هکتار است که در شمال منطقه قرار دارد. این منطقه با داشتن گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری و همچنین داشتن آب و هوای مطبوع و مناظر زیبا توانایی جذب تعداد زیادی از طبیعت گردان را به ویژه در فصول گرم سال دارا است.

غارهای طبیعی بیستون: غارها در گذشته در زندگی انسان به عنوان پناهگاه بشر، محل تامین آب و غذا و مکانی شگفت، بوده اند. برخی غارها نیز اطلاعات مهمی را در زمینه سیر تکاملی اولیه و پیشرفت اجداد بشر و محیط زیست اجداد گذشته بسیار دور ما در اختیار می‌گذارند (نکوئی صدری، ۱۳۸۸: ۶۹).

غارهای شکارچیان، مرتاریک، مردودر، مرخل و مرآفتاب، که آثار زندگی غارنشینانی مربوط به دوره پارینه سنگی در داخل آنها وجود دارد، به عنوان ژئوسایت‌های دیرینه انسان شناسی ارزش ژئوتوریسمی زیادی دارد. این غارها در دامنه کوه بیستون قرار دارند و مشرف به دشت بیستون هستند.

پل بیستون و مقبره امام زاده محمد باقر که مربوط به دوره اسلامی است.

۲- مبانی و چارچوب نظری

اصطلاح گردشگری طبیعت گرا یا طبیعت گردی به طور کلی به فعالیت‌های گردشگری با توجه به استفاده از منابع طبیعی که در مناطق نسبتاً توسعه نیافته وجود دارد، از جمله مناظر، توپوگرافی، آبراهه‌ها، پوشش گیاهی، حیات وحش و میراث فرهنگی اطلاق می‌شود (Marzuki, 2011: 282).

طبیعت گردی را مسافرتی بدون تخریب، پراکندگی و آلودگی منطقه‌های طبیعی، فعالیت‌های خاص مطالعاتی و کاوشگرانه و احساس لذت از منظره‌های طبیعی همچون گیاهان وحشی، حیوانات و نیز ارزش‌های فرهنگی یک منطقه تعریف کرده اند (Boo, 1990: 305-290). آن قسمت از طبیعت گردی را که مربوط به طبیعت زنده است اکوتوریسم می‌نامند و قسمت دیگری از طبیعت گردی شامل شناخت و لذت بردن از پدیده‌های طبیعت غیر زنده ژئوتوریسم نام دارد که در فارسی برای آنها معادل بوم گردی و زمین گردشگری پیشنهاد شده است (حاج علیلو، ۱۳۹۰: ۱۷).

اکوتوریسم مخفف کلمه Ecological Tourism است که معنای لغوی آن در ادبیات فارسی جهانگردی زیست محیطی (طبیعت گردی) نام گرفته است و گرایش نسبتاً تازه ای در صنعت گردشگری است. این شکل از جهانگردی فعالیت فراغتی انسان را عمدتاً در طبیعت امکان پذیر می‌سازد و مبتنی بر مسافرت‌های هدفمند توأم با برداشت‌های فرهنگی، معنوی، دیدار و مطالعه از جاذبه‌های طبیعی و بهره گیری و لذت جویی از پدیده‌های متنوع آن است (رضوانی، ۱۳۸۰:

۱۱۶). اکوتوریسم در حال حاضر یکی از سریعترین بخش‌های در حال رشد در صنعت گردشگری است. سال ۲۰۰۲ توسط سازمان ملل متحد به عنوان سال بین المللی اکوتوریسم (IYE) اعلام شده است. این نشان دهنده اهمیت جهانی آن است (2011, 1 Banerjee). براساس برآورد سازمان جهانی گردشگری انتظار می‌رود تا یک دهه دیگر، شمار طبیعت گردان که اکنون هفت درصد کل گردشگران را شامل می‌شود به بیش از بیست درصد برسد (رضوانی، ۱۳۸۰: ۱۱۶).

اکوتوریسم دارای شش ویژگی اصلی است. اینها عبارتند از: ۱. اکوتوریسم شامل سفر به مناطق طبیعی نسبتاً دست نخورده و یا سایت‌های باستان شناسی، ۲. اکوتوریسم در یادگیری و کیفیت تجربه متمرکز است، ۳. از لحاظ اقتصادی به نفع جوامع محلی ۴. اکوتوریست‌ها به دنبال دیدن گونه‌های نادر، دیدنی و جذاب مناظر و یا غیر معمول و عجیب هستند، ۵. اکوتوریست‌ها منابع تخریب نیستند، بلکه حفظ محیط زیست و یا کمک به برطرف کردن آسیب به محیط زیست، ۶. اکوتوریست‌ها درک می‌کنند و احترام به فرهنگ‌های محلی، آداب و رسوم، و غیره (2002, 2 Bhattacharya).

یکی از انواع توریسم که به تازگی مطرح شده ژئوتوریسم است که از دو واژه Geo به معنی زمین و Tourism به معنی گردشگری تشکیل شده است (کریمی، ۱۳۸۶: ۱۱۶). ژئوتوریسم به صورت عمومی در سال ۲۰۰۲ به وسیله انجمن صنعت امریکا و مجله مسافرتی نشنال جئوگرافیک، شامل اصول پایداری معرفی شده است (Tavallaee, 2011: 80). ژئوتوریسم را ترکیب ویژگی‌های طبیعی و انسانی که،

استفاده به منظور ارائه راهبردهای توسعه گردشگری طبیعی منطقه بیستون ابتدا نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهای موجود در منطقه را با استفاده از نظر کارشناسان شناسایی نموده و آنها را در دو بخش عوامل داخلی و خارجی مورد بررسی قرار داده ایم.

در ستون اول، پس از بررسی عوامل، باید مهم ترین نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید را فهرست کرد. در ستون دوم، به هر یک از این عوامل داخلی و خارجی بر اساس اثر احتمالی آنها بر موقعیت استراتژیک فعلی سیستم از صفر (بی اهمیت) تا یک (بسیار مهم) وزن یا ضریب داده می‌شود که مجموع وزن عوامل باید مساوی یک گردد.

در ستون سوم، تعیین وضع موجود هر عامل با امتیازی بین ۱ تا ۵، که بیانگر وضعیت و شرایط موجود هر عامل است. رتبه ۱ وضعیت ضعیف، رتبه ۲ کمی ضعیف، رتبه ۳ متوسط، رتبه ۴ خوب، رتبه ۵ خیلی خوب.

در ستون چهارم، برای به دست آوردن امتیاز نهایی، وزن را در رتبه هر عامل ضرب می‌کنیم. در پایان، مجموع امتیاز وزنی کلیه عوامل محاسبه شده تا امتیاز منطقه مشخص شود.

۳-۱- ماتریس ارزیابی عوامل داخلی

هدف این مرحله سنجش محیط داخلی منطقه مورد مطالعه برای شناسایی نقاط قوت و ضعف منطقه است، یعنی جنبه‌هایی که در راه دستیابی به اهداف برنامه ریزی و اجرای تکلیف‌های آن زمینه‌های مساعد با یازدارنده دارد مدنظر است (جدول ۲).

یک مکان را متمایز می‌سازد و باعث جذب افراد می‌شود تعریف کرده اند. اولین کتاب ژئوتوریسم در سال ۲۰۰۶ در ۱۳ فصل نوشته شده است، که هر فصل آن توسط یک یا چند نفر نوشته شده است و توسط روس داوولینگ و دیوید نیوسام تدوین شده است.

ژئوتوریسم یا گردشگری زمین شناسی، یکی از رشته‌های وابسته به طبیعت گردی است که به معرفی پدیده‌های زمین شناسی به گردشگران با حفظ هویت مکانی آنها می‌پردازد (غازی، ۱۳۹۰: ۶۵). ژئوتوریسم شکل پایدار گردشگری مبتنی بر طبیعت است که تمرکز اصلی آن بر تجربه و ادراک طبیعت و یادگیری درباره آن است و براساس توسعه پایدار و همه جانبه تعریف می‌شود و مدیریت آن به گونه ای است که پیامدهای منفی حاصل از آن ناچیز، منافع آن برای جوامع محلی حداکثر و موجبات رفاه آنها را تامین می‌کند و مهم ترین تاثیر آن برای مردم محلی کمک به یادگیری آنها درباره آنچه در آن مکان وجود دارد است، فهمیدن و ادراک ویژگی‌ها و جاذبه‌های یک مکان باعث می‌شود به بهترین نحو از آن محافظت شود (میرحسینی، ۱۳۸۶: ۱۷۳).

۳- تحلیل یافته‌ها

در این مقاله، به بررسی عوامل اثرگذار بر توسعه گردشگری طبیعت گرا و نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهای آن در منطقه بیستون پرداخته شده است. برای بررسی چگونگی اثرگذاری عوامل بر کارکردهای گردشگری طبیعت گرا و تحلیل آن مراحل ذیل انجام می‌شود: با توجه به روش مورد

جدول ۲- ماتریس تجزیه و تحلیل عوامل داخلی (قوت و ضعف) در منطقه بیستون

قوت S			
امتیاز وزنی	رتبه	وزن	
۰.۲۳	۴	۰.۰۵۷	چشم اندازهای زیبا و منحصر به فرد
۰.۲۸	۵	۰.۰۵۶	وجود رودخانه‌های گاماسیاب و دینور و سراب‌های بیستون و نوژیوران
۰.۱۳	۳	۰.۰۴۴	آب وهوای مناسب در فصل گرم سال
۰.۰۹	۲	۰.۰۴۶	وجود کوه‌ها و ارتفاعات
۰.۱۶	۳	۰.۰۵۲	وجود منطقه محافظت شده بیستون و پارک جنگلی
۰.۰۵	۱	۰.۰۴۷	غارهای شکارچیان، مرتاریک، مرخرل، مردودر و مرآفتاب به عنوان ژئوسایت دیرینه انسان شناسی
۰.۱۸	۴	۰.۰۴۵	وجود آثار تاریخی و فرهنگی
۰.۱	۲	۰.۰۵۲	روحیه مهمان نوازی در بین مردم
۰.۱۲	۳	۰.۰۳۹	وجود شبکه حمل و نقل مناسب در منطقه
۰.۲۶	۵	۰.۰۵۲	نزدیکی به مرکز استان

ضعف W			
امتیاز وزنی	رتبه	وزن	
۰.۲۸	۵	۰.۰۵۵	نبود تبلیغات گسترده و مناسب
۰.۲۳	۴	۰.۰۵۸	نبود مکانهای اقامتی برای گردشگران
۰.۱	۲	۰.۰۵	وجود قبرستان در نزدیکی منطقه
۰.۱	۲	۰.۰۵	ضعف خدمات راهنمایی و هدایت گردشگران
۰.۱۶	۳	۰.۰۵۳	کمبود امکانات بهداشتی، درمانی و خدماتی
۰.۰۹	۲	۰.۰۴۵	شخصی بودن زمینهای اطراف تعدادی از مناطق گردشگری
۰.۱۴	۳	۰.۰۴۸	نبودن برنامه ریزی صحیح در استفاده از قابلیت‌های اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی موجود در منطقه
۰.۱	۲	۰.۰۵۲	توزیع نامناسب گردشگران در فصول مختلف سال
۰.۱۵	۳	۰.۰۵۱	عدم آشنایی و توجه مردم و مسئولان به اکوتوریسم
۰.۱۴	۳	۰.۰۴۸	وجود کارخانه‌ها و ایجاد آلودگی
۳.۱		۱	جمع

انجام شده و بررسی وضعیت پیرامون ناحیه مطالعه شده، مجموعه فرصت‌ها و تهدیدهای موجود و موثر بر این ناحیه مورد توجه و بررسی قرار گرفته است (جدول ۳).

۳-۲- ماتریس ارزیابی عوامل خارجی هدف این مرحله بررسی آثار عوامل بیرونی بر گردشگری طبیعی منطقه شامل فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در محیط خارجی است، براساس مطالعات

جدول ۳- ماتریس تجزیه و تحلیل عوامل خارجی (فرصت و تهدید) در منطقه بیستون

امتیاز وزنی	رتبه	وزن	فرصت‌ها O
۰.۱	۲	۰.۰۴۹	ساماندهی و استفاده از اراضی کنار رودخانه
۰.۱۴	۳	۰.۰۴۷	معرفی جاذبه‌های اکوتوریستی و ژئوتوریستی منطقه به گردشگران
۰.۲۲	۴	۰.۰۵۵	امکان و قابلیت شناخته شدن در کشور و جهان
۰.۰۵	۱	۰.۰۵	ترویج فرهنگ و هنر بومی
۰.۱۱	۳	۰.۰۳۷	اشتغال زایی در منطقه
۰.۱۲	۲	۰.۰۶۳	عرضه محصولات فرهنگی و گردشگری
۰.۱۸	۴	۰.۰۶۶	بهبود زیرساخت‌ها و امکانات
۰.۰۸	۲	۰.۰۴۲	وجود سرمایه داران علاقه مند به سرمایه گذاری در منطقه
۰.۰۹	۲	۰.۰۴۷	استفاده از نیروهای متخصص در زمینه گردشگری طبیعی
۰.۰۹	۲	۰.۰۴۴	ارتقای سطح رفاه و کیفیت زندگی مردم

امتیاز وزنی	رتبه	وزن	تهدیدها T
۰.۲۵	۴	۰.۰۶۳	عدم استفاده از کلیه جاذبه‌ها و قابلیت‌های گردشگری طبیعی منطقه
۰.۲	۳	۰.۰۶۷	تخریب و آسیب رساندن به محیط طبیعی و آثار تاریخی
۰.۱۱	۲	۰.۰۵۶	رعایت نکردن مسائل بهداشتی و نظافت محیط توسط گردشگران
۰.۱۲	۲	۰.۰۵۹	ایجاد بناها و ساختمانهای نامناسب در منطقه
۰.۱۶	۳	۰.۰۵۳	عدم آگاهی کافی از اهمیت گردشگری در منطقه
۰.۰۶	۱	۰.۰۵۶	از بین رفتن فرهنگ بومی و آداب و رسوم محلی
۰.۰۴	۱	۰.۰۴۰	افزایش وقوع جرم و تخلفات با ورود گردشگران
۰.۱	۳	۰.۰۳۲	کوتاه بودن مدت اقامت گردشگران
۰.۲۴	۴	۰.۰۴۷	سرمایه گذاری کم در منطقه
۰.۱۴	۳	۰.۰۴۷	محرومیت منطقه
۲.۶		۱	جمع

۳-۳- ارائه راهبردها و راهکارهای توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم
ماتریس "سوات" امکان تدوین چهار انتخاب یا راهبرد متفاوت را فراهم می‌آورد. البته در جریان عمل برخی از راهبردها با یکدیگر هم پوشانی داشته و یا به طور هم زمان و هماهنگ با یکدیگر به اجرا در می‌آیند (گلکار، ۱۳۸۵، ۸).

مجموع امتیاز نهایی عوامل داخلی برای طبیعت گردی بیستون ۲.۹۴ است که تا حدودی به معنای قوت عوامل داخلی در طبیعت گردی است. امتیاز عوامل خارجی ۲.۷۴ به دست آمده که این امتیاز نشان دهنده این است که منطقه بیستون نتوانسته است از عواملی که فرصت و موقعیت ایجاد می‌کنند، بهره برداری نماید و یا از عواملی که موجب تهدید می‌گردند، تا حدودی دوری کند.

- ۳-۳-۱- راهبردهای رقابتی / تهاجمی (SO)
۱. عرضه محصولات فرهنگی و گردشگری در مناطق گردشگری در جهت جذب گردشگر و ترویج فرهنگ و هنر بومی و ایجاد اشتغال
  ۲. توسعه تاسیسات و امکانات مناسب مثل هتل، رستوران در نزدیکی جاذبه‌های طبیعی و ایجاد مشاغل جدید
  ۳. استفاده از پدیده‌های ژئومورفولوژیکی منطقه مثل غارهای، چشمه‌های کارستی و پادگامه آبرفتی و مانند رودخانه، پرتگاه گسلی برای جذب گردشگران علمی با استفاده از نیروهای متخصص اکوتوریسم و ژئوتوریسم
  ۴. استفاده از آثار تاریخی و چشم انداز زیبا در جهت شناخته شدن در کشور و جهان
  ۵. معرفی پتانسیل‌های اکوتوریسمی، ژئوتوریسمی منطقه در جهت جذب سرمایه داران
  ۶. استفاده از قابلیت‌های منطقه برای جذب توریسم ورزشی در زمینه سنگ نوردی، کوهنوردی و کایت سواری
- ۳-۳-۲- راهبردهای بازنگری (WO)
۱. استفاده از نیروهای متخصص جهت کاهش آلودگی کارخانه‌ها
  ۲. آموزش و فرهنگ سازی مناسب در زمینه اکوتوریسم و ژئوتوریسم و هدف و مزایای آن برای مردم و مسئولان
  ۳. جذب سرمایه گذاران جهت سرمایه گذاری و ایجاد مکانهای اقامتی و خدماتی
  ۴. استفاده از نیروی متخصص در جهت برنامه ریزی و توسعه اکوتوریسم و راهنمایی گردشگران
۵. استفاده از محصولات فرهنگی و گردشگری و همچنین تنوع جاذبه‌های طبیعی و تاریخی منطقه برای جذب گردشگران در فصول مختلف سال
- ۳-۳-۳- راهبردهای تنوع (ST)
۱. آموزش به مردم منطقه و گردشگران برای حفاظت از محیط طبیعی و آثار تاریخی
  ۲. استفاده از توانایی‌های منطقه برای جذب سرمایه گذاری در منطقه و کاهش محرومیت منطقه
  ۳. معرفی توانایی‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسمی منطقه و اهمیت آن به مسئولان و سرمایه گذاران برای توجه بیشتر مسئولان و سرمایه گذاری بیشتر
  ۴. استفاده از جاذبه‌های طبیعی و ژئوتوریسمی منطقه در کنار جاذبه‌های تاریخی برای افزایش زمان اقامت گردشگران
  ۵. معرفی کلیه جاذبه‌های اکوتوریستی، ژئوتوریستی و تاریخی منطقه به گردشگران به منظور پراکندگی مناسب گردشگران بین مناطق مختلف و کاهش تخریب آنها
- ۳-۳-۴- راهبرد تدافعی (WT)
۱. استفاده نیروهای متخصص جهت معرفی و تبلیغ قابلیت‌ها و توانمندیهای اکوتوریسمی و ژئوتوریستی منطقه از طریق تلویزیون، اینترنت و...
  ۲. تخصیص بودجه و جلب مشارکت مردم جهت کنترل و کاهش آلودگی‌های زیست محیطی و آسیب رساندن به محیط طبیعی به دلیل ورود زیاد گردشگران
  ۳. حفاظت از جاذبه‌های طبیعی و بازسازی آثار و ابنیه تاریخی
  ۴. آموزش اهمیت اکوتوریسم و ژئوتوریسم به مردم و مسئولان جهت سرمایه گذاری و بهره برداری

۴- نتیجه گیری

منطقه بیستون به دلیل قابلیت‌های اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی متنوع و جذاب آن و همچنین آثار تاریخی و فرهنگی موجود در منطقه توانایی جذب طبیعت گردان فراوانی را به عنوان الگویی برای توسعه منطقه دارد. براساس مبانی تحقیق و مطالعات میدانی، به منظور ارائه راهبردهای توسعه فعالیت‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسمی با استفاده از مدل تحلیلی SWOT ظرفیت‌ها و محدودیت‌های جاذبه‌های طبیعی در منطقه مورد بررسی قرار گرفته و راهکارهایی جهت توسعه گردشگری طبیعی ارائه شده است. نتایج تحقیق را می‌توان در دو جنبه کیفی و کمی ارائه نمود: نتایج جنبه‌های کیفی عوامل داخلی و خارجی منطقه بیانگر این مطلب است که سطح آسیب پذیری منطقه به لحاظ توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم بالا است، ثانیاً قابلیت‌های منطقه از نظر جاذبه‌های اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی بسیار زیاد است ولی کمبودها و کاستی‌هایی در زمینه خدمات و تسهیلات گردشگری، نیروهای متخصص، اطلاع رسانی و تبلیغات مشاهده می‌شود. بررسی نتایج کمی مطالعه نشان می‌دهد که وجود رودخانه و سراب‌ها و چشم انداز زیبا و نزدیکی به مرکز استان به عنوان مهمترین نقاط قوت شناخته شده اند. همچنین با توجه به نتایج به دست آمده مهم ترین نقاط ضعف منطقه، نبود مکانهای اقامتی و نبود تبلیغات گسترده و مناسب است. از بین فرصت‌های بیرونی منطقه مهمترین فرصت‌ها امکان و قابلیت شناخته شدن در ایران و جهان و نیز بهبود زیرساخت‌ها و امکانات است. همچنین مهمترین تهدید خارجی منطقه عدم استفاده

از کلیه جاذبه‌های اکوتوریستی و ژئوتوریستی و محرومیت منطقه است. با توجه به ارقام حاصل ارزیابی منطقه به روش نشان می‌دهد که راهبرد تنوع به عنوان راهبرد اصلی برای توسعه گردشگری طبیعی است. همانطور که مشاهده می‌شود ضعف‌ها و تهدیدهای منطقه ناشی از عوامل انسانی است و نشان می‌دهد که سطح آسیب پذیری منطقه از نظر توسعه و گسترش اکوتوریسم بالا است، که با مدیریت مناسب می‌توان آنها را برطرف نمود. نکته دیگر اینکه در بررسی ماتریس نقاط قوت اهمیت عوامل طبیعی نمایان است و مسئولان باید به توانایی‌های اکوتوریستی و ژئوتوریستی منطقه، با توجه به رشد و گسترش روزافزونی که این گرایش از گردشگری در تمام جهان دارد توجه بیشتری داشته باشند و تنها به آثار تاریخی منطقه نپردازند.

منابع

بدری، سیدعلی، خلیل رحمانی، مجید سجاسی
 قیداری، امید حسن پور (۱۳۹۰)، راهبردهای توسعه اکوتوریسم در شهرستان مریوان، پژوهش‌های روستایی، س ۲، ش ۲، صفحه ۳۱-۵۴، دانشگاه تهران.
 تقوایی، مسعود، محمدمهدی تقی زاده، حسین کیومرثی (۱۳۹۰)، مکان یابی دهکده‌های گردشگری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی و مدل SWOT (نمونه موردی: ساحل دریاچه کافترا)، جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، س ۲۲، ش ۲، صص ۹۹-۱۲۰، دانشگاه اصفهان.

- جهانیان، منوچهر، (۱۳۸۹)، بررسی پتانسیل‌های اکوتوریسم مناطق کویری و بیابانی اطراف استان یزد، با استفاده از الگوی تحلیل SWOT، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ش ۷۴، صفحه ۷۴-۶۱، دانشگاه تهران.
- حاج علیلو، بهزاد. نکوئی صدر، بهرام (۱۳۹۰)، ژئوتوریسم، دانشگاه پیام نور، چاپ اول، تهران. رحمانی، بیژن، مجید شمس و ساناز حاتمی فر (۱۳۸۹)، امکان‌سنجی توسعه پایدار گردشگری در شهر ملایر با استفاده از مدل SWOT، جغرافیا و مطالعات محیطی، سال ۱، شماره ۳، ۲۵-۱۳، دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد.
- رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۰)، نقش اکوتوریسم در حفاظت محیط زیست، محیط‌شناسی، شماره ۳۱، صص ۱۱۵-۱۲۲، دانشگاه تهران.
- سبحانی، بهروز (۱۳۸۹)، شناخت پتانسیل‌های گردشگری منطقه آبگرم سردابه در استان اردبیل با روش SWOT، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ش ۱، ۴، صفحه ۱۲۸-۱۱۳، دانشگاه اصفهان.
- سراقی، عیسی، حسین ملک‌ی، داریوش ابوالفتحی (۱۳۸۷)، نقش جاذبه‌های اکوتوریستی در توسعه گردشگری نهاوند با تاکید بر مدل SWOT، نشریه علوم جغرافیایی، ش ۱۱، صص ۱۶۹-۱۳۳، دانشگاه خوارزمی.
- فتوحی، صمد، زهرا تقی‌زاده، دانا رحیمی (۱۳۹۱)، ارزیابی توانمندی‌های ژئومورفوتوریسمی لندفرم‌ها براساس روش پرالونگ مطالعه موردی؛ منطقه نمونه گردشگری بیستون، تحقیقات کاربردی
- علوم جغرافیایی، س ۱۲، ش ۲۶، صص ۴۶-۲۳، دانشگاه خوارزمی.
- کریمی، فریبا (۱۳۸۶)، توانمندی‌های ژئوتوریسم در توسعه روستای کندوان، فصلنامه فضای جغرافیایی، س ۷، زمستان ۱۳۸۶، شماره ۲۰، صص ۱۲۹-۱۱۵، دانشگاه آزاد اسلامی اهر.
- کریم پناه، رفیق، ۱۳۸۴، تحلیل اکوتوریسم و نقش آن در توسعه منطقه‌ای استان کردستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیای طبیعی، دانشگاه تربیت مدرس.
- گلکار، کورش (۱۳۸۵)، مناسب‌سازی تکنیک تحلیلی سوات SWOT برای کاربرد در طراحی شهری، نشریه صفا، ش ۴۱، سال پانزدهم، دانشگاه شهید بهشتی.
- مدیری، مهدی، جبار سلیمی منش، محمد عباسی، سجاد باقری سیدشکری (۱۳۸۹)، تحلیل و ارزیابی پتانسیل‌ها و راهبردهای توسعه اکوتوریسم در منطقه ریجاب (استان کرمانشاه)، نشریه سپهر، دوره بیستم، ش ۷۸، صص ۴۹-۴۳، تهران.
- نکوئی صدری، بهرام (۱۳۸۸)، مبانی زمین‌گردشگری با تاکید بر ایران، سمت، چاپ اول، تهران.
- نوجوان، محمدرضا، ابوالقاسم میرحسینی، محمدحسین رامشت (۱۳۸۸)، ژئوتوپ‌های یزد و جاذبه‌های آن، جغرافیا و توسعه، ش ۱۳، صص ۶۰-۴۷، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- نوروزی آورگانی، اصغر و هدایت اله نوری (۱۳۸۳)، ارزیابی توان محیطی برای توسعه پایدار توریسم در دهستان چغاخور، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، صص ۲۸-۱۳، دانشگاه اصفهان.

- Saeb, K. Jafari, R. Rezai, sh ; (2012); «An Investigation into Eco-tourism Potential of the Alamut Region of Iran using SWOT Analysis Model»; ECOLOGIA BALKANICA; pp 9-20.
- Tavallaei, s. Rashidi, A. Fathi, M. Farzaneh, M, Mousavi, S. 2012. «The Evaluation of the Geo-Tourism for Urban Development: A Case study in Ajabshir City, Iran». Journal of Civil Engineering and Urbanism. Pp 80-85.
- Tremblay, P, (2006), Desert Tourism Scoping Study, Desert Knowledge CRC, Report 12, Australia, Charles Darwin University.
- وارثی، حمید رضا، مسعود تقوایی و طاهر پریزادی (۱۳۸۹)، امکان‌سنجی پتانسیل گردشگری در شهر سقز با استفاده از مدل swot، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، س ۲، ش ۳، ۱۵۴-۱۳۳، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.
- Banerjee, U.K., Kumari, S., Paul, S.K., and Sudhakar, S. 2002. Remote sensing and GIS based ecotourism planning: A case study for western Midnapore, west Bengal, India. Paper published at the proceedings of Map Asia conference, Bangkok, Thailand.
- Bhattacharya, M. Bhattacharya, P. Patra, B. 2011. SWOT Analysis of Ecotourism in the Sundarbans, West Bengal, India. "www.Geo.philica.com".
- Boo, E. 1990. «Ecotourism: The Potential and Pitfalls». Washington-DC World Wild Life Fund. No 3. Pp 290-305.
- Dowling, R. Newsome, D. 2006, Geotourism sustainability, impacts and management. Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Hong. Ch; chan. n; (2010); «Strength-weakness-opportunities-threats Analysis of Penang National Park for Strategic Ecotourism Management». World Applied Science Journal. Pp 136-145.
- Kahveci. G; (2003); «Ecotourism and Sustainable Development of Forests and Forest Villagers in Turkey». World Forestry Congress.
- Liu, T. McConkey, B. Ma, Z. Lio, Z. Li, x. Cheng, L. 2011. «Strengths, Weakness, Opportunities and Threats Analysis of Bioenergy Production on Marginal Land». Energy Procedia. Pp 2378-2386.
- Marzuki, A. Hussin, A. Mohamed, B. Othman, A. Mat Som, A. 2011, «Assessment of Natural- Based Tourism in South Kelantan, Malaysia». Tourism: An International Multidisciplinary of Tourism, pp 281-295.